

Χ Ρ Ο Ν Ι Κ Α

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

Ἡ κατά τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος ἔτους κρατήσασα αἰσιοδοξία, διαφαινομένη καὶ εἰς τὸ πέρυσι δημοσιευθὲν Χρονικὸν τῆς ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολ. κινήσεως, ἀπεδείχθη ἀτυχῶς ὑπερβολικὴ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ τότε ἐπιζόμενα, μάλιστα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν διάθεσιν κονδυλίων τῆς βοηθείας τοῦ Σχεδίου Μάρσαλ, δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, καὶ τὰ νῦν ἀναγγελλόμενα, κατόπιν τῆς διαφύσεως τῶν περυσίων ἐλπίδων, δὲν γυνονῦν ἀνάλογον τῆς τότε αἰσιοδοξίας. Οὕτω δὲν ἤρχισαν εἰσέτι αἱ ἐργασίαι τῆς ριζικῆς ἐπισκευῆς, ἀποπερατώσεως καὶ συμπληρώσεως διὰ μιᾶς ἀκόμη πτέρυγος τοῦ μουσειακοῦ κτηρίου. Τὰ προκαταρκτικὰ σχέδια ἐγένοντο καὶ ὑπεγράφη ἡ σύμβασις τῆς διαθέσεως ἐνὸς δισεκατομμυρίου διακοσίων ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἄδηλον ὅμως παραμένει πότε θὰ γίνῃ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν. Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ ἔκρυθμος πολιτικὴ κατάστασις θὰ ἐπηρεάσῃ τὴν διάθεσιν τῶν σχετικῶν κονδυλίων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους τὰ διατεθέντα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ του ποσὰ ὑπῆρξαν λίαν περιορισμένα καὶ ἀνεπαρκῆ, διὰ τὴν ἐπανεκθέσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ Μουσείου. Εὐτυχῶς ἦλθον ἀρωγοὶ ἡ Γενικὴ Διοίκησις Κρήτης διὰ τοπικῶν πόρων, ἡ ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ VI Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἀμπέλου καὶ Οἴνου, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐπίσκεψις αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου ὑπὸ τῶν μελῶν του, καὶ—διὰ μικροῦ ποσοῦ—τὸ Ἐμπορικὸν καὶ Βιομηχανικὸν Ἐπιμελητήριον Ἡρακλείου. Κατωρθώθη οὕτω νὰ προωθηθῇ σημαντικῶς ἡ ἀποσυσκευασία καὶ ἐπανεκθέσις τῶν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου, μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὑέλωμάτων εἰς τὰ παράθυρα τοῦ κτηρίου καὶ εἰς τὰς προθήκας. Δοθέντος ὅτι νέαι προθήκαι δὲν παρηγγέλθησαν, ὡς ἠλπίζετο, εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ ὑπάρχουσαι ἐπισκευασθεῖσαι. Λόγω τῆς πάντοτε ἀναμενομένης ριζικῆς ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου ἠκολουθήθη πρόγραμμα προσωρινῆς ἐκθέσεως ἐντὸς ἀπομονωθέντος τμήματος ἐπτὰ αἰθουσῶν. Ἐντὸς τοῦ τμήματος τούτου ἐτερματίσθη ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία καὶ ἐπροχώρησεν ἡ ἐκθεσις μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ἤδη τέσσαρες αἰθουσαι νὰ εἶναι προσιταὶ εἰς τοὺς ἐπισκέπτας, καίτοι συνεχίζονται πάντοτε ἐντὸς αὐτῶν αἱ ἐργασίαι βελτιώσεως τῆς ἐκθέσεως. Ἐλήφθη φροντίς νὰ καταστοῦν προσιταὶ αἱ πλείσται τῶν σημαντικῶν μινωικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν ἀρχαιοτήτων καὶ νὰ βοηθηθοῦν οἱ ἐργαζόμενοι περὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν εὐρημάτων ἐπιστήμονες. Ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις δὲν ἦτο δυνατόν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, νὰ ἐπιδιωχθῇ τουριστικῶς ἱκανοποιητικὴ ἐκθεσις τῶν ἀντικειμένων. Ἡ ἀποσυσκευασία ἐπροχώρησεν ἱκανοποιητικῶς. Τὰ $\frac{3}{4}$ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Μουσείου ἀπεσυσκευάσθησαν καὶ ἀπετέθησαν ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν ἢ ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν. Ἀπομένει νὰ ἀποσυσκευασθοῦν τινὰ κιβώτια τῶν γεωμετρικῶν καὶ ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Διεπιστώθη οὕτω ἡ κατάστασις τῶν ἀρχαιοτήτων κατόπιν τοῦ ἐπὶ δεκαετίαν δεικλιμοῦ των ἐντὸς τῶν καταφυγίων τοῦ Μουσείου. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀντικειμένων ἐξήχθη ἄθικτον. Ζημίαι ὑπῆρχον εἰς τινὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα, ὅχι ὅμως ἀνεπανόρθωτοι, πολλὰ δὲ τούτων ἤδη ἐπληρωθῶθησαν διὰ τῆς ἐντατικῆς καὶ ἐπιμελημένης ἐργασίας τοῦ ἀρχιτεχνίτου Ζαχαρία Καγάκη. Τὰ ἀποκολληθέντα ἀρ-

χαΐτα εὐτυχῶς δὲν εἶναι πολλά, λόγῳ τοῦ ἐπιμελοῦς τῆς συσκευασίας. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ὁμῶς πίθων καὶ σαρκοφάγων χρήζει ὀλοκληρωτικῆς ἀνασυνθέσεως λόγῳ τῆς συντριβῆς τῶν ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ Μουσείου. Τὰ ἐξ εὐαισθητοῦ ὕλης ἀντικείμενα, φαγεντιανῆς καὶ ἐλεφαντοστοῦ, διὰ τὰ ὅποια ὑπῆρχε φόβος φθορᾶς ἐξ ὑγρασίας ἢ τῶν μυῶν, οὐδὲν σχεδὸν ἔπαθον. Λυπηρὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑγρασίας ἐπὶ τινῶν, ὀλίγων εὐτυχῶς, τοιχογραφιῶν. Τοῦ «Πρίγκηπος τῶν Κρίνων» ὁ ξύλινος σκελετὸς ἐσάπη καὶ ὡς ἐκ τοῦτου ἢ τοιχογραφία ἐθραύσθη εἰς τεμάχια. Εὐτυχῶς καταρωθῆθη ἱκανοποιητικὴ ἀνασυγκρότησις, οὕτως ὥστε νὰ μὴ εἶναι αἰσθητὴ ἡ ζημία. Αἰσθηταὶ ὁμῶς εἶναι αἱ φθοραὶ εἰς δύο σημαντικὰς τοιχογραφίας, τὴν τῶν Ταυροκαθαφιῶν καὶ τὴν τοῦ Κυανοῦ Πιθήκου. Ἡ φθορὰ ἐπῆλθε δι' ἀπολείψεως τῆς ἐπιφανείας καὶ ἀποπτώσεως τοῦ λεπτοῦ στρώματος τοῦ βερνικίου, τὸ ὅποιον πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἐπιχρισθῆ πρὸς προφύλαξιν τῶν τοιχογραφιῶν. Ἐλπίζεται πάντως ὅτι δι' ἐπιμελημένης ἐργασίας θὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τούτων πρὸς ἐπανεκθέσειν.

Αἱ ἐργασίαι ἐπανεκθέσεως ἐπροχώρησαν ἐκ παραλλήλου ἱκανοποιητικῶς, ὥστε οἱ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπισκεφθέντες τὴν νήσόν μας πολυάριθμοι περιηγηταὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπισκεφθοῦν τέσσαρας ἐκ τῶν αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου, καίτοι οὐχὶ πλήρως τακτοποιημένας. Εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν ἐξετέθησαν αἱ τοιχογραφίαι καὶ οἱ πίθοι μετὰ τῶν σαρκοφάγων, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ἡ περίφημος γραπτὴ ἐξ Ἀγίας Τριάδος. Εἰς δύο ἄλλας αἰθούσας ἐξετέθησαν ἀρχαιότητες τοῦ νεολιθικοῦ, προανακτορικοῦ καὶ παλαιοανακτορικοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐκ τοῦ νεοανακτορικοῦ τὰ ἀντικείμενα τῶν ἀνακτορικῶν κέντρων καὶ ἐπαύλεων, ὡς καὶ τῶν νεκροπόλεων τῆς αὐτῆς περιόδου. Τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα, οἱ σφραγιδόλιθοι καὶ τὰ πῆλινα σφραγίσματα ἐξετέθησαν εἰς ἰδίαν προθήκας. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ κατεβλήθη διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γλυπτῶν καὶ ἔργων μεταλλοτεχνίας. Αἱ ἐργασίαι συνεχίζονται ἐντατικῶς, ἀλλὰ ὁ ρυθμὸς τῆς ἐπανεκθέσεως δὲν δύναται νὰ εἶναι ταχὺς λόγῳ τῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων καὶ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τεχνικοῦ καὶ φυλακτικοῦ προσωπικοῦ.

Διὰ τῆς γενομένης ἀποσυσκευασίας καὶ ἐπανεκθέσεως κατέστη δυνατὴ ἡ μελέτη τῶν μινωϊκῶν πινακίδων γραφῆς διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Β' τόμου τοῦ *Scripta Minoa*. Τὴν ἔκδοσιν ἐτοιμάζει ὁ καθ. John M y r e s, τῆ συνεργασίᾳ τῶν Alice C o b e r καὶ Emmett B e n n e t t. Κατέστη ἐπίσης δυνατὴ ἡ μελέτη τῶν λίαν πολυαρίθμων ἀγγείων τῆς γεωμετρικῆς νεκροπόλεως τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ παρὰ τὴν Φορτέσαν. Τὴν τελικὴν δημοσίευσιν ἐτοιμάζει ὁ John B r o c k.

Ἀτυχῶς οὐδεμίαν βελτίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ προσωπικοῦ προελθούσαν κατάστασιν. Τὸ φυλακτικὸν προσωπικὸν ἠλαττώθη ἔτι μᾶλλον καὶ ἡ κατὰ μίαν μονάδα αὔξησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ διὰ τῆς τοποθετήσεως ἐπιμελητοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὴν κανονικὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως τῶν μουσείων, ἀρχαιοσυλλογῶν καὶ χώρων τῆς νήσου. Τὸ κλείσιμον τοῦ ἀρχαιολ. χώρου Κνωσοῦ οὐδὲν ἀπέδωκεν ἀποτέλεσμα καὶ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ νὰ ἀνοίξῃ καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τὸ Ἀνάκτορον.

Ὄντιστικὴ βελτίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν τουριστικὴν ἐμφάνισιν τῆς ζώνης τοῦ Μουσείου· ἐγένοντο ἐργασίαι ἐξωραϊσμοῦ ὑπὸ τῆς Τοπικῆς Ἐπιτροπῆς Τουρισμοῦ Ἡρακλείου καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ κτηρίου οἱ

σταθμοί αυτοκινήτων και αί αποθηκείσεις υλικών τῆς ΕΔΜΕ. Τὸ ζήτημα τῆς διαμορφώσεως εὐπρεποῦς εἰσόδου εἰς τὸν ἀρχαιολ. χώρον Κνωσοῦ ἀτυχῶς ἐχρόνισεν, ἂν και τὸ ὑποβληθὲν σχέδιον ἐνεκρίθη καὶ κατηρτίσθη ἢ σύμβαισις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου δι' ὃ πρόκειται νὰ διατεθῶν 150 ἑκατομ. δραχμῶν. Διὰ τὸ περὶτερον Φαιστοῦ διὰ τὸ ὅποιον διατίθεται ἀνάλογον ποσὸν ἐκ τῆς βοηθείας Μάρσαλ, οὐδεμία τελικὴ ἀπόφασις περὶ τῆς ἐπεκτάσεώς του ἐλήφθη.

Ἐκ τῶν Συλλογῶν μόνον ἡ τῆς Νεαπόλεως ἐστεγάσθη ἱκανοποιητικῶς εἰς τὸ νεότευκτον οἶκημα τοῦ Δήμου, αἱ ἀξίζει νὰ ἐπαινεθῆ ἐντεῦθεν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κατοίκων τῆς προοδευτικῆς πολιχνῆς. Ἀντιθέτως δὲν θὰ ἔδει νὰ συγκαλυφθῆ τὸ λυπηρὸν γεγονός τῆς ἀντιδράσεως ἐξ ἰδιοτελείας ὠρισμένων παραγόντων τῆς πόλεως Ρεθύμνης εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἐνετικῆς Λέσχης διὰ τὴν ἐντὸς αὐτῆς στέγασιν τοῦ ἐκεῖ Μουσείου.

Ἔργασίαι ἀποκαταστάσεως καὶ στερεώσεως εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους ἐγένοντο εἰς λίαν περιορισμένην κλίμακα, μὴ διατεθέντων τῶν ἀναμενόμενων κονδυλίων. Ἐλπίζεται πάντοτε ὅτι ἐκ τῶν χρημάτων τῆς βοηθείας Μάρσαλ θὰ διατεθῶν διὰ τὴν στερέωσιν τῶν χώρων τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων περὶ τὰ 300—400 ἑκατομ. δραχμῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἐξετελέσθησαν ὠρισμένα μικρὰ ἔργα εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς κ. Pit de Jong καὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ ὑπὸ μελῶν τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Doro Levi. Εἰς τὸν τελευταῖον ἀρχαιολογικὸν χώρον ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν τὰ δάπεδα καὶ ἐστερεώθησαν ὠρισμένα τμήματα τούτων, μάλιστα τὰ κλιμακοστάσια. Ἐγένετο δοκιμὴ ὑποκαταστάσεως διὰ νέων γυψοπλακῶν τῶν ἐφθαρμένων, χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῆ εἰσὶ ἐἰκανοποιητικὸν ἀποτέλεσμα. Ἰδιαζόντως προσετέθηκεν εἰς τὴν αἴγλην τῶν ἀνακτόρων ἡ ἐπιμελής ἀποκατάστασις τῶν μεγάλων παραστάδων, ὅπου ἐμελετήθη διὰ τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων ξύλων τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς των.

Εἰς τὰ βυζαντινὰ καὶ ἐνετικά μνημεῖα ἐγένοντο ἐπίσης περιορισμένης κλίμακος ἐργασίαι. Διὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Νεαπόλεως κ. Ἄρ. Βουρλάκη καὶ τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἐστερεώθησαν δύο μικροὶ ναοὶ τῆς περιφερείας Νεαπόλεως (τῆς Παναγίας παρὰ τὸ χ. Λασιίδα καὶ τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς), τῶν ὁποίων ἐκαθαρίσθησαν ἐν μέρει καὶ αἱ τοιχογραφίαι. Πολλαὶ ἐνέργειαι κατεβλήθησαν διὰ τὴν διάσωσιν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν καὶ τῶν ἐνετικῶν μνημείων τῆς πόλεως Ἡρακλείου. Ἀπετραπήσαν μόνιμοι ἐγκαταστάσεις ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν προμαχόνων των καὶ προελήφθη ἡ καταστροφὴ τῆς πυλίδος Σαμπιονέρας καὶ ἐνετικῆς οἰκίας παρὰ τὴν Ὠραίαν Πύλην. Τὸ παρὰ τὴν Πύλην Βηθλεὲμ κατόπιν ἀδείας τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου διανοιγὲν ῥῆγμα παρέμεινεν ἀγεφύρωτον. Πολλαπλαῖ κατεβλήθησαν προσπάθειαι ἵνα ἐπιτευχθῆ ἡ τουριστικὴ ἀξιοποίησις τῆς ζωῆς τῶν τειχῶν καὶ ὑπάρχουν πάντοτε ἐλπίδες πραγματοποιήσεως ταύτης. Μετὰ δυσκολίας ἀπεφεύχθη ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν ἐκποίησης τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν καταληφθέντων οἰκοπέδων, ἀλλὰ τὸ ὅλον ζήτημα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ζωῆς ταύτης ἀπὸ τὰς ἀθραιτέτους οἰκοδομὰς παρέμεινεν ἐκκρεμές. Τοῦ παλαιότερου ἐσωτερικοῦ περιβόλου τειχῶν ἐμελετήθησαν καὶ ἄλλα τμήματα κατὰ γενομένας ἐκεῖ οἰκοδομικὰς ἐργασίας τὰ θεμέλια καὶ ἄλλου πυργίσκου τῆς βυζαντινῆς ὀχυρώσεως ἀπεκαλύφθησαν παρὰ τὴν Πύλην τοῦ Φόρου. Τέλος καὶ ἄλλαι ἰδιωτικαὶ δεξαμεναὶ ὕδατος, τρεῖς ἐν συνόλῳ, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀνόρουξιν θεμελίων τῆς οἰκοδομῆς τῶν Φιλανθρωπικῶν Ἰδρυμάτων

Καλοκαιρινοῦ εἰς τὴν Πλατεῖαν Στράταν' τούτων ἐγένετο φωτογράφησις καὶ ἀποτύπωσις, ἀλλὰ ἡ διατήρησις των δὲν κατέστη δυνατή.

Εἰς τὸ Ρέθυμνον ἡ Ἑνετικὴ Λέσχη κατόπιν πολυμύχθων προσπαθειῶν ἐγένετο κτήμα τῆς Ἀρχαιολ. Ὑπηρεσίας μὲ πρόγραμμα τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰς τὴν παλαιὰν μορφήν. Ἡ Φορτέσα τῆς πόλεως Ρεθύμνης παρεχωρήθη εἰς τὸν Δῆμον διὰ τὴν τουριστικὴν τῆς ἀξιοποίησιν, ἡ ὁποία ὁμως, ὡς ἔχουν ἐκεῖ τὰ πράγματα, φαίνεται δυσκόλως πραγματοποιήσιμος. Ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως μὲ ἱκανοποιητικὸν ἀποτέλεσμα, παρὰ τὸ περιορισμένον τοῦ διατεθέντος ποσοῦ, ἐγένοντο εἰς τὴν Μονὴν Ἀρκαδίου. Αἱ τοξοστοιχίαι ἐν μέρει ἀπεκατεστάθησαν καὶ ἐστερεώθησαν. Ἐλπίζεται ὅτι αἱ ἐργασίαι θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ συνεχισθοῦν.

Ἀνασκαφαὶ μεγάλης κλίμακος δὲν ἐγένοντο. Ὁ καθηγητὴς κ. Μαρινᾶτος ἐσυνέχισε δαπάνη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Μεγάρου Βαθυπέτρου, ΝΑ τῶν Ἀρχανῶν. Ὡς προεβλέπετο, ἡ ἔκτασις του εἶναι σημαντικὴ καὶ τὸ σχέδιόν του ἐνδιαφέρον. Παρὰ τὴν καταστροφὴν πολλοὶ τοῖχοι διασώζονται καλῶς καὶ εἰς ἱκανὸν ὕψος, μάλιστα οἱ ἄκοδομημένοι διὰ πελεκητῶν λίθων. Νοτίως τοῦ δωματίου μὲ τοὺς πεσσούς καὶ τοὺς πίθους, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη πέρυσι, ἀνευρέθη μικρὸν δωματίον τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἀπετέλει παχὺ πυρίκαυστον στρώμα. Ἴσως ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἀποθήκευσις προϊόντων. Ἀνεσκάφη ἐπίσης εἰς διάδρομος καὶ τινα μικρὰ δωμάτια. Ἡ ἀνασκαφὴ ὁμως δὲν ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἶναι κατανοητὸν τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ οἰκήματος. Ἡ ἀνασκαφὴ εἶναι δυσχερὴς καὶ εἰς ὄρισμένα σημεῖα μετὰ δυσκολίας διακρίνονται οἱ τοῖχοι ἀπὸ τοὺς καταπεσόντας λίθους. Τὰ κινητὰ εὐρήματα εἶναι παραδόξως ὀλίγα καὶ μᾶλλον πενιχρά, ἰδίως κεραμικὴ τῆς ΥΜΙα περιόδου, συνήθως μὲ ζώνας καὶ σπείρας. Κύπελλα καὶ κύαθοι εὐρέθησαν εἰς σημαντικὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ σπανίως ἐμφανίζου ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν. Ἡ κυρία προσπάθεια τοῦ ἀνασκαφέως κατεβλήθη διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πέρυσιον ἀνακαλυφθέντος σπηλαίου τῆς ΝΑ πλευρᾶς τοῦ Γιούκτα παρὰ τὸ χωρίον Καρνάρι. Τὸ σπήλαιον ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ δύο ἐπαλλήλους στοᾶς, τῶν ὁποίων ἐκάστη, προσβατὴ δι' ἰδίας εἰσόδου, διακλαδίζεται καθ' ὅσον προχωρεῖ. Τὸ βάθος των δὲν εἶναι μέγα καὶ τὰ εὐρήματα προέρχονται κυρίως ἐκ τοῦ προσθίου τούτων μέρους. Κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κάτω στοᾶς παρατηρήθη εἶδος κατωφλίου ἢ ἴσως βωμοῦ ἐκ πώρου λίθου. Ἡ εἰς τεμάχια ἀνευρεθεῖσα κεραμικὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀνήκει εἰς τρεῖς περιόδους κυρίως, τὴν νεολιθικὴν, τὴν πρωτομινωικὴν καὶ τὴν γεωμετρικὴν. Ἐλάχιστα ἀγγεῖα συνεκροτήθησαν, καὶ ταῦτα ἰσχυρῶς συμπληρωθέντα. Εἰς τὴν ὑπονεολιθικὴν περίοδον ἀνήκουν ὀλίγα ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ Πύργου. Ἐνδιαφέροντα εἶναι τμήματα δύο πρωτομινωικῶν πρόχων μὲ γραμμικὴν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάρους διακόσμησιν, τῶν ὁποίων ὁ λαίμυς διακοσμεῖται ἐμπροσθεν μὲ πλαστικὴν κεφαλὴν ζώου. Εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἀνήκουν ἐκτὸς πολλῶν τεμαχίων κυάθων ἄφθονα ὄστρακα πίθων, τῶν ὁποίων εἰς φαίνεται ὅτι δύναται νὰ ἀνασυγκροτηθῇ.

Μικρὰ ἀνασκαφὴ περισυλλογῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Στυλιανοῦ Ἀλεξίου εἰς σεσηλημένον παλαιόθεν γεωμετρικὸν τάφον τῆς περιοχῆς Ἀγ. Ἰωάννου Ἡρακλείου, ἀνατολικῶς τῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας. Τὰ περισυλεγμένα ὄστρακα ἦσαν ἐνδιαφέροντα, μάλιστα θραύσματα κάλπης καὶ τοῦ καλύμματός τῆς μὲ διακόσμησιν σχηματοποιημένων ὀκταπόδων, προφανοῦς ἐπιβιώσεως ἐκ τῆς μινωϊκῆς ἐποχῆς (βλ. δημοσεύειν εἰς τὸν προ-

κείμενον τόμον σ. 291 κ.εξ.). 'Ο τάφος, τοῦ ὁποίου δὲν ἀνεσκάφη ὁ δρόμος, ἐνεφάνισε τὸ ἐνδιαφέρον ὅτι εἶχε κτιστὰς παραστάδας θύρας, ἐνῶ ὁ θάλαμος ἔστε ρεῖτο λιθοδομῆς. 'Ο αὐτὸς 'Επιμελητὴς περιουτέλεξε τὰ εἰς θέσιν Παχλιτζάνη 'Αγριάδα παρὰ τὸ χωρίον Καρθοῦσι 'Ιεραπετρας τυχαίως ἀνευρεθέντα ἀρχαία κατὰ τὴν ἀνόρουξιν ὑδραγωγείου, τὰ ὅποια ἀπεδείχθησαν σπουδαία. 'Ανήκουν εἰς τὴν γεωμετρικὴν, ἀνατολίζουσαν καὶ ἀρχαϊκὴν ἑλληνικὴν περίοδον εἶναι δὲ κυρίως πῆλινα εἰδώλια θεοτήτων, λατρευτῶν καὶ ζωδίων, ἐνδιαφέρον γεωμετρικὸν χαλκοῦν εἰδώλιον ἀνδρὸς πρωτογόνου ἐμφανίσεως καὶ στρογγυλὴ πηλίνη βάσις φέρουσα συμφυεῖς τοὺς ἄκρους πόδας ἀγάλματος φυσικοῦ σχεδὸν μεγέθους, διακοσμουμένη μὲ τρητὸν ἀνατολίζοντα πλοχμόν. Τὰ ἀντικείμενα φαίνονται νὰ προέρχονται ἐξ ἀποθέτου ἱεροῦ. Πρόχειρος σκαφὴ ἀπέδωκε τεμάχια τισα καὶ ἀπεκάλυψε τὴν γωνίαν οἰκοδομήματος. 'Ενεκρίθη ἤδη παρὰ τοῦ 'Υπουργείου ἡ διενέργεια δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς.

'Η 'Αγγλικὴ 'Αρχαιολ. Σχολὴ διενήργησε διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου κ. H o o d μικρὰν ἀνασκαφὴν εἰς ΜΜΙ τάφον τῆς κατέναντι καὶ ἀνατολικῶς τοῦ 'Ανακτόρου Κνωσοῦ κλιτύς. 'Ο τάφος ἦτο ἡμικυκλικὸς λαξευμένος ὑπὸ προστέγασμα βράχου καὶ περιεῖχεν ἱκανὰς ταφὰς ἐντὸς πίθων μετρίου μεγέθους. 'Ο ἀνασκάψας πιστεύει ὅτι ὁ τάφος εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ κατάστασιν ἦτο κυκλικὸς μὲ στενὸν ἐκ τοῦ πλαγίου δρόμον καὶ ὅτι τὸ πρόσθιον τούτου μέρος παρεσφύθη πρὸς τὴν κλιτύν. Πίθοι περὶ τοὺς 10 περισυνελέγησαν οἱ πλείστοι μὲ διακόσμησιν «καταλειβίδων». 'Ολίγα μικρότερα ἀγγεῖα τῆς ΜΜΙβ περιόδου συνώδευσαν τὰς ταφὰς. Δύο κρανία κατέστη δυνατόν νὰ περισυλλεγοῦν, εἰς τὴν δεξιότητα δὲ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Κανάκη ὀφείλεται ἡ περισυλλογὴ πίθου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ σκελετοῦ ἀθίκτου εἰς ἰσχυρῶς συσπειρωμένην στάσιν. 'Αλλοι τάφοι τοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀνασκαφοῦν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

'Η Γαλλικὴ 'Αρχαιολογικὴ Σχολὴ διὰ τῶν ἐταίρων αὐτῆς Gallet de Sante terre καὶ Dessenne ἐξηρεύνησαν καὶ ἀνέσκαψαν δοκιμαστικῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς 'Ιτάνου, ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου ΒΑ ἀκρωτηρίου τῆς Κρήτης. 'Επὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐγένοντο δοκιμαὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, τῆς δυτικῶς ταύτης πόλεως καὶ τῆς νεκροπόλεως. Οἱ πλείστοι τῶν τάφων ἀνευρέθησαν σεσυλημένοι καὶ τινες ἀσύλητοι εἶχον πτωχὰ κτερίσματα καὶ ἀνήκον κυρίως εἰς ἑλληνιστικὸν χρόνον. Μία ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή καὶ τὸ ἄνω μέρος μῆδς βάσεως ἀνευρέθησαν. 'Επὶ τῆς ἀκροπόλεως τὰ κτήρια ἀνευρέθησαν κατεστραμμένα καὶ ἡ περισυλλεγεῖσα κεραμικὴ ἦτο σχεδὸν μόνον ὄστρακα καὶ ὄχι στρωματογραφημένη, ἀνήκουσα εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ ἐπέκεινα. Κάτω τῆς ἀκροπόλεως τὸ πλεῖστον τῶν τοίχων, ἱκανοῦ μήκους, ἐφαίνοντο βυζαντινῆς ἐποχῆς. Πιθανῶς ὑπάρχουν κτήρια ἀρχαιότερα εἰς βαθύτερα στρώματα. Αἱ δοκιμαὶ εἰς τοὺς πέριξ λόφους ἔδωσαν μέτρια ἀποτελέσματα. 'Επὶ λόφου νοτίως τῆς 'Ιτάνου εἶναι φανερά ὀχύρωσις κυκλωπεῖου συστήματος ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς. 'Επὶ λόφου δυτικῶς τῆς περιοχῆς τῶν φοινικοδένδρων ἀνεγνωρίσθη μινωικὸς συνοικισμός. 'Ανεγνωρίσθησαν κτήρια χαρακτηριστικῆς μινωικῆς οἰκοδομικῆς μὲ σιδερόπετρα καὶ γωνιώσεις τῶν προσόψεων. 'Η κεραμικὴ ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ΥΜΙα χρόνων. 'Ολίγα χαλκᾶ ἐργαλεῖα περισυνελέγησαν. Μεταξὺ τῶν ἐξ 'Ιτάνου εὗρημάτων ἐνδιαφέρον ἰδιαιτέρον παρουσιάζει ἐπιγραφή φέρουσα ἐπίγραμμα δι' οὗ ἀντίθετο ἡ στήλη εἰς τὸ τέμενος τῆς Λευκοθέας.

'Η 'Ιταλικὴ 'Αρχαιολ. Σχολὴ διὰ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς Doro Levi καὶ τῆς ἀρχαιολόγου Luisa Banti διενήργησεν ἐνδιαφερούσας δοκιμὰς διὰ τὴν

ἐξακριβώσιν τῆς στρωματογραφίας καὶ τὴν λύσιν ὀρισμένων προβλημάτων. Αἱ κύριαι δοκιμαὶ ἐγένοντο εἰς τὰ ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ διαδρόμου τῆς εἰσόδου διαμερίσματα, ὅπου πρὸ τοῦ πολέμου εἶχεν ἀνευρεθῆ ἔξαιρετικῆς ποιότητος καμαραϊκὴ κεραμεικὴ. Νέα λίαν ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα ἤλθον οὕτω εἰς φῶς, ἀνήκοντα κυρίως εἰς δύο διαδοχικὰς φάσεις τῶν παλαιότερων ἀνακτόρων. Τόσον τὰ δάπεδα καὶ οἱ ἐπάλληλοι τοῖχοι, ὅσον καὶ ἡ ἀνευρεθεῖσα περὶ αὐτὰ κεραμεικὴ καθιστοῦν σαφῆ τὴν διαδοχὴν τούτων. Πρωτομινωϊκὸν στρώμα δὲν ἀνευρέθη, ἀλλὰ μόνον μεμονωμένα στρώματα. Ἐντὸς τοῦ εἰς μέγα βάθος εὐρισκομένου νεολιθικοῦ στρώματος, εὐθύς ἀμέσως ὑπὸ τὸ παλαιότερον καμαραϊκόν, εὐρίσκονται ἀνάμικτα ὄστρακα μὲ γομμικὴν χροῶσιν, τὰ ὅποια θὰ πρέπη γὰ ἀνήκουν εἰς τὴν νεολιθικὴν περιόδον. Εἰς τὸ δωμάτιον 8 ἡ ἀνασκαφὴ ἐφθασεν εἰς βάθος 5 μ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου. Διαστελλονται σαφῶς δύο νεολιθικὰ στρώματα. Ποικιλώτατα εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα καμαραϊκὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὰ λίαν ἐνδιαφέροντα τῆς ἀκανθωτῆς τεχνικῆς «barbotine». Ἐντὸς ἐσωτερικῶς ἐπιχριστοῦ κιβωτιδίου, τοῦ ὁποίου διελύθη, ὡς πιστεύει ὁ Levi, τὸ ξύλινον περιβλήμα, ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς κυπέλλων καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων. Μία δοκιμὴ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ πλακοστρώτου «δρόμου» τῆς βορείας αὐτῆς πρὸς ἀνακάλυψιν τυχόν ὑπαρχούσης ἔκειθεν καθόδου, δὲν κατέληξεν εἰς ἀποτέλεσμα ἄνω τοῦ βράχου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρχεν ἐλληνικῶν χρόνων κτήριον.

Ἐκ τῶν τυχαίων εὐρημάτων τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὸ προάστειον Ἁγ. Ἰωάννης τῆς πόλεως Ἡρακλείου ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀνόρυξιν βόθρου κοιλότης, ἴσως τμῆμα λαξευτοῦ τάφου ἐκ τῶν κατακορύφων (shaft-graves ΥΜ ἐποχῆς) καλυπτομένου ποτε δι' ἀριθμοῦ τινος πλακῶν, χαλκὰ ὄπλα, ἦτοι ξίφος τοῦ σταυροειδοῦς τύπου, αἰχμὴ δόρατος μακρὰ, αἰχμὴ λόγχης καὶ ἐνδιαφέρουσα λεπίς κυνηγετικοῦ ὄπλου, ἴσως «σιγύνης», μὲ δύο ἐπιμήκεις παραλλήλους ὀπὸς κατὰ τὸ μέσον πρὸς στερέωσιν τοῦ κοντοῦ καὶ ὥραϊαν διακόσμησιν σπειρῶν. Μικρὰ κατὰ χώραν ἐρευνα οὐδὲν περαιτέρω ἀπέδωκε.

Κατὰ τὰς παρὰ τὴν Γόρτυνα ἐργασίας διὰ τὴν οἰκοδόμησιν κτηρίου τῆς Γεωργ. Ὑπηρεσίας ἀνευρέθη ἀριθμὸς τῆς πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων, μᾶλλον κοινῶν, πλὴν δύο. Ἐκ τούτων τὰ ὅποια ἔχουν διαμεροφωμένον κατὰ τὸν λαϊκὸν τῶν ἀνθρώπων πρόσωπον. Τὰ ἄγγεῖα συνώδευσαν προφανῶς ταφάς, ἀλλ' ὁ τάφος ἦτο ἄπλοῦν σκάμμα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

ΥΜΙΙΙ πῆλιν οἱ κιβωτιόσχημοι σαρκοφάγοι ἀνευρέθησαν παρὰ τὸ χωρίον Ἀρχάνες Ἡρακλείου καὶ τὸ χωρίον Κανένη Σητείας. Ἡ περισυλλογὴ τούτων δὲν ἐγένετο εἰσέτι. Τῆς δευτέρας ἡ διακόσμησις κατὰ τὰς παρυσχεθεῖσας πληροφορίας εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Εἰς τὴν περιοχὴν Πόρου Ἡρακλείου κατὰ τὴν ἀνόρυξιν θεμελίων ἀνευρέθησαν μινωϊκοὶ τοῖχοι καὶ τινὰ ΥΜ ΙΙΙ χρόνων ἀγγεῖα. Παρὰ τὸ χωρίον Βαγιονιά Μονοφατισίου ἀνευρέθη ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον ὑπόγειον, ὀρθογωνίου διατομῆς καὶ μὲ φρεάτια κατὰ διαστήματα. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ εἰσέτι διερεύνησις τούτου. Κατὰ τὴν λατόμησιν περιοχῆς πλησίον τῆς θέσεως Σπήλια Κνωσοῦ ἀνεφάνη λαξευτὸς θάλαμος μὲ κόγχας, ὅστις ἔξετασθεὶς ἀπέδειχθη ὅτι ἀνήκει εἰς ἐλληνορωμαϊκούς χρόνους.

Ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Λύττου περιουσιολόγος γλυπτὰ τινὰ καὶ ἐπιγραφὰι ἤττονος σημασίας. Ἀξιόλογος ὁμως εἶναι κεφαλὴ ρωμαίου Αὐτοκράτορος (Τραϊανοῦ ἢ Νέρβα;) ἐκ μαρμάρου φυσικοῦ μεγέθους καὶ σχετικῶς καλῶς διατηρουμένη. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπιγραφὴ ἐπὶ δύο ὄψεων

κυβολίδου εις τὴν ἐπιτόπιον ἀρχαϊκὴν διάλεκτον καὶ γραφὴν. Καθ' ὅσον ἐξηκριβώθη περιέχει δύο ψηφίσματα τῆς πόλεως τῶν Λυτίων, βουστροφηδὸν γεγραμμένα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν καθορισμὸν ζωνῶν νομῆς ζῶων καὶ τὸ ἕτερον ἀποτελεῖ ἀπαγορευτικὴν διάταξιν ἐγκαταστάσεως ξένων εἰς τὴν πόλιν.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Μουσείου ἀγορασθέντα παρὰ ἰδιωτῶν ἀντικείμενα εἶναι μικρᾶς ἀξίας. Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι δύο μινωϊκοὶ σφραγιδολίθοι, ὁ εἷς ἐκ Κνωσοῦ ἐξ οἰματίτου μὲ θυμιασίαν παρῶσασιν αἰλουροειδοῦς ἀγρευόντος ὑδροβία πτηνᾶ, ὁ ἕτερος ἐκ σαρδίου μὲ σχηματικὴν παράστασιν δελφίνων, προερχόμενος ἐξ Ὀλοῦντος. Ἡγοράσθη ἐπίσης λίαν ἀξιόλογος ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος ἡμιελλειψοειδοῦς σχήματος ψήφος, παριστώσα κεφαλὴν παρδάλεως ἢ λέοντος κατ' ἐνώπιον, ἀνευρεθεῖσα τυχαίως ὑπὸ ἰδιώτου εἰς θεῖσιν Σφακῶ στεί Λάκους τῆς περιοχῆς Λύττου.

N. ΠΛΑΤΩΝ

II ΣΥΛΛΟΓΗ ΓΙΑΜΑΛΑΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

Ἡ Συλλογὴ Γιαμαλάκη ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ λῆγον ἔτος δι' ἀξιολόγων ἀντικειμένων. Οὕτω, ὡς πρὸς τὰ πῆλινα, ἀπεκτίθη ὁ δημοσιευόμενος εἰς τὸ παρὸν τεῦχος πρωτογεωμετρικός, στρογγύλος νοίσκος μὲ τὴν ἐντός αὐτοῦ καθήμενην θῆαν καὶ τοὺς ἐπι τῆς στέγης ἐξηπλωμένους ἄρρενας συνοδοῦς καὶ τὸν φύλακα κύνα. Πρόκειται περὶ ἀντικειμένου ἐξόχως σημαντικοῦ διὰ τὴν ἔρευναν τῶν προελληνικῶν θρησκευτικῶν πίστεων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῶν ἐπιβιώσεων, ἰδιαίτερος δὲ διαφωτιστικὸν τῆς πίστεως εἰς τριάδα θεῶν προσώπων*. Εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον ἀνήκει καὶ εἰκοσᾶς πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων δημοσιευμένων ἐπίσης ἐνταῦθα.

Ἀπεκτίθησαν ἐπίσης τρεῖς κεφαλαὶ πηλίνων χυτῶν εἰδωλίων ἐξ Ἀξοῦ, ὧν ἡ μία ἀρχαϊκώτατη, τοῦ καλουμένου «δαιδαλικοῦ» τύπου, μὲ δξὺ πρόσωπον καὶ χαρακτηριστικὴν κόμην, ἕτερα γυναικεία, νεωτέρα, μὲ λίαν εὐρὺν πόνον ἢ δὲ τρίτη τῶν ἀρχῶν τοῦ 8ου αἰ. Μετ' αὐτῶν ἀπεκτίθησαν καὶ τρεῖς πῆλινα ἄκραι χεῖρες.

Πρὸς ταῦτα ἀπεκτίθη μέγα λαμπρὸν τεμάχιον πίθου ἐκ Πρινιαῖ, τῆς γνωστῆς ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Ἱταλικῆς Σχολῆς ἐντύπου τεχνικῆς, μὲ παραστάσεις σφιγγῶν ἐκατέρωθεν σπειρωτοῦ καὶ ἀνθερωτοῦ θέματος, ὡς καὶ ὠραία τεμάχια ἀγγείων ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ γλυπτὴν φυτικὴν διακόσμησιν.

Μεταλλικὰ εἶναι τρία ἐγγχειρίδια σιδηρᾶ ἐξ Ἀξοῦ καὶ τέσσαρες χαλκαὶ σμίλαι ἐκ Πύργου Μονοφατίου, ὡς καὶ εἰς διπλοῦς πέλεκυς καὶ τέσσαρες μονόστομοι, μὲ τὴν γνωστὴν διακόσμησιν ἐκ χαρακτῶν καμπύλων καὶ λοξῶν ἐνθεῶν παραλλήλων γραμμῶν, προερχόμενοι ἐκ Βουτουφοῦ Πεδιάδος.

Ἡ συλλογὴ σφραγίδων τοῦ κ. Στυλιανοῦ Γιαμαλάκη ηὔξήθη διὰ μιᾶς σειρᾶς ἐξ εἰκοσι τριῶν ἀνατολικῶν κυλίνδρων ἐξ αἰματίτου, μεγάλων καὶ μι-

*) Ἡ ἀς προστεθῆ μεταξύ τῶν παραλλήλων ὁμοιωμάτων στρογγύλων ἱερῶν καὶ τὸ ἐκ Σφουγγαροῦ, E d i t h H a l l, «Sphoungaras», University of Pennsylvania, Anthropological publication vol. III, No 2, σελ. 49, εἰκ. 22 E. Τοῦτο, προερχόμενον ἐκ ΠΜ στρώματος, πρέπει νὰ θεωρηθῆ τὸ παλαιότατον δείγμα τῆς σειρᾶς, ἀξιόλογον ἰδίως διότι, ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων του εἶναι προσκολλημένα ζῶα, ἴσως κύνες.